

Nebî ve Resul Kavramlarının İçeriklendirilmesi
-Sünnî ve Mu'tezilî Yaklaşımlar Bağlamında Bir Değerlendirme-

Content of the Concepts of Nabi and Rasul
-An Evaluation in the Context of Sunni and Mu'tazilite Approaches-

Abdülgaffar ASLAN

Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
Manisa Celal Bayar University Faculty of Theology
Department of Theology and History of Islamic Sects
Manisa/Türkiye
abdulgaffar.aslan@cbu.edu.tr | orcid.org/0000 0003 4926 9388

Emre KÖKSAL

Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Kelam Anabilim Dalı
Süleyman Demirel University Faculty of Theology
Department of Theology
Isparta/Türkiye
emrekokal@sdu.edu.tr | orcid.org/0000-0003-1251-9347

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 13 Kasım / November 2022

Kabul Tarihi | Accepted: 12 Aralık / December 2022

Yayın Tarihi | Published: 20 Aralık / December 2022

Atıf | Cite as: Abdülgaffar Aslan, Emre Köksal, "Nebî ve Resul Kavramlarının İçeriklendirilmesi -Sünnî ve Mu'tezilî Yaklaşımlar Bağlamında Bir Değerlendirme-", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49 (Aralık 2022/2), 104-118.

İntihal | Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Suleyman Demirel University Faculty of Theology Isparta/Turkey

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd>

Mail: ilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Nebî ve Resul Kavramlarının İçeriklendirilmesi **-Sünnî ve Mu'tezilî Yaklaşımlar Bağlamında Bir Değerlendirme-***

Öz

Nebî ve resul kavramları özellikle sünnî kelim kaynaklarında, ifade ettikleri mananın daha genel veya daha özel olması yönüyle değerlendirilmiştir. Nebî ve resul kavramlarına ilişkin bu değerlendirme modern dönem kelim eserlerinde de devam ettirilmektedir. Ancak kelamcılar, problematik düzeyde ele aldıkları her konuda olduğu gibi nübüvvet konusunda da bir usule, geleneğe ya da yaklaşıma önemli ölçüde bağlı kalarak görüş belirttikleri unutulmamalıdır. İlgili durum göz önüne alındığında kendilerine yakın gördükleri veya takipçisi oldukları mezheplerin görüşlerini tespit etmek/savunmak ve muhataplarının fikirlerini boşa çıkarmak adına tutum geliştiren kelamcılar, kendilerince belirledikleri bu metodu itikadî tartışmaların birçoğuna uyguladığı gibi nübüvvet konusunda da benzer bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu makalede nebî ve resul kavramlarının nübüvvet bahsinde ele alınan basit bir tartışmadan ibaret olmadığı ya da genel kanaate uygun bir şekilde söz konusu kavramların yalnızca umum-husus yönüyle tartışma konusu yapılmadığı belirtilmektedir. Burada nübüvvet konusunun önemli bir kavramı olan nebî kelimesi dilsel açıdan ele alınmakta ve söz konusu kelimenin ifade ettiği mana sünnî ve mu'tezilî kelamcılarının kendi yaklaşımlarına uygun bir şekilde tespit edilmektedir. Nebî kelimesinin etimolojik izahı ve kelamcılarının kendi görüşlerine uygun olan manayı tercih etmesi elbette önemlidir. Ancak söz konusu kelimenin dilsel açıdan ifade ettiği mana ile ıstilahî manası arasında da bir uyum aranmalıdır. İşte burada birtakım dinî/itikadî kaygılar gündeme gelmektedir ki bu sayede her kelim ekolü nebî kavramı hakkında kendi görüşüne uygun olan mana üzerinden dilsel-terimsel geçişkenliği sağlayabilmiştir. Daha açık şekliyle gerek sünnî gerek mu'tezilî yaklaşım nebî kavramıyla ilgili kendileri açısından uygun olan ıstilahî manaya denk gelecek etimolojik bir manayı tercih etmiş gözükmemektedir. Bu durumun sebebi ya da sebepleri araştırıldığında yani söz konusu kelami yaklaşımların neden bu tür tercihlerde bulunduğu sorgulandığında diğer kelami problemlerde olduğu gibi kelami teolojik kurgu ile karşılaşmaktadır. Kelam alanında problem olarak tespit edilen her konu bir şekilde bahsedilen bu teolojik kurgu ya da teolojik tartışmalarla irtibatlıdır. Nebî-resul tartışmaları gibi nübüvvet konusu da Allah-alem-insan ilişkisi bağlamında gelişen veya bizzat kelamcılar tarafından geliştirilen teolojik kurgunun nesnesi durumunda ele alındığı zaman daha anlaşılabilir ve kabul edilebilir yorumlar ortaya çıkacaktır. Nübüvvetin vehbî ya da kesbî oluşuna ilişkin tartışmalar da teolojik kurgudan bağımsız olarak anlaşılabilir gözükmemektedir. Bu gerçek tespit edildikten sonra nebî ve resul kavramlarının içeriklendirilmesine ilişkin daha kabul edilebilir ve anlaşılabilir bir durum ortaya çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: Teolojik Kurgu, Nübüvvet, Nebî, Resul, Kavram İçeriklendirmesi.

* Bu makale "İlk Dönem Nübüvvet Tartışmaları -Sünnî ve Mu'tezilî Yaklaşımlar Bağlamında Bir Değerlendirme-" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Content of the Concepts of Nabi and Rasul
-An Evaluation in the Context of Sunni and Mu'tazilite Approaches-

Abstract

The concepts of nabî and rasul have been evaluated in terms of being more general or more specific, especially in the sources of sunni kalam. This evaluation of the concepts of nabî and rasul is also continued in the modern period kalam works. However, it should not be forgotten that theologians express their opinions on prophethood, as they do on every issue they problematically deal with, by adhering to a method, tradition or approach to a great extent. Considering this situation, theologians, who developed an attitude in order to identify/defend the views of the sects they see close to them or follow, and to nullify the ideas of their interlocutors, applied this method, which they determined by themselves to the issue of prophethood as well as to most of the theological debates. In this article, it is stated that the concepts of nabî and rasul are not just a simple discussion in the subject of prophethood, or in accordance with the common opinion, these concepts are not discussed only in terms of general and specific aspects. Here, the word of nabî, which is an important concept of prophethood, is handled linguistically and the meaning of the word is determined in accordance with the approaches of Sunni and Mu'tazilite theologians. Of course, the etymological explanation of the word of nabi and the theologians' preference for the meaning that suits their own views are important. However, a harmony should be sought between the linguistic meaning of the word and its terminological meaning. Here, some religious/theological concerns come to the fore, so that each school of kalam has been able to provide linguistic-terminological transitivity through the meaning that is suitable for its own view about the concept of nabi. More clearly, both the Sunni and the Mu'tazilite approach seem to have preferred an etymological meaning that would correspond to the terminological meaning that is appropriate for them regarding the concept of nabî. When the reason or reasons for this situation are investigated, that is, why the theological approaches make such preferences, theological fiction is encountered, as in other theological problems. Every subject that is identified as a problem in the field of kalam is somehow related to this theological fiction or theological discussions. More understandable and acceptable interpretations will emerge when the subject of prophethood, like the nabi-rasul discussions, is handled as the object of the theological fiction, which develops in the context of God-world-human relationship or developed by theologians themselves. The debates about the prophethood being vehbi or kasbi do not seem to be understandable independently of the theological fiction. After this fact is determined, a more acceptable and understandable situation will emerge regarding the content of the concepts of nabî and rasul.

Keywords: Theological Fiction, Prophethood, Nabi, Rasul, Contextualization of the Concept.

1. Dilsel Açıdan Nebî Kavramı ve Nübüvvet

Klasik dil veya kelimeler çalışmaları nebî kelimesinin hangi kökten türetildiği ile ilgili olarak iki farklı görüş üzerinde ittifak etmiş gözükmektedir.¹ Daha çok sünî yaklaşım tarafından yaygın bir şekilde kabul gören görüşe göre nebî kelimesi, 'haber' anlamında hemzeli 'nebe' kelimesinden türetilmiş ve bu manada peygamber 'haber veren' olarak değerlendirilmiştir.² Söz konusu kelime 'feil' vezninde kullanıldığı için Arapça gramerine uygun bir şekilde 'haber veren' veya 'kendisine haber verilen' anlamlarına gelmektedir.³ Bu anlamda nebî, bir melek vasıtası ile vahyedilen, kalbine ilham edilen veya salih rüya ile tenbih olunan (uyarılan) kimsedir.⁴ Nebî kelimesinin kökenine ilişkin geliştirilen diğer görüş ise onun 'zeminden yüksek yer' anlamına gelen 'nebv'/'nebv' kökünden türemiş olduğudur. Bu görüşe göre peygamber, diğer insanlara nispetle yüksek/yüce bir makama sahiptir.⁵ Nebî kelimesinin kökeni ile ilgili hâkim iki görüş klasik eserlerde bu şekildedir. Ancak nebî kelimesinin yol anlamına gelen 'en-nebî'den türediğine işaret edilerek peygamberin Allah'a vesile olduğu da söylenmiştir ki bu görüş yaygın bir kanaat oluşturmamaktadır.⁶ Hemzesiz olan nebî kelimesinin hemzeli olandan daha belîğ olduğunu belirten Râğıb el-İsfehânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği), kendisine haber verilen her bir kimsenin değer veya makam yönünden yüce bir yerde olmadığını belirtir ve konuya ilişkin şöyle bir nakilde bulunur: 'Yâ Nebîellah' diye kendisine hitap edilen Hz. Peygamber, muhatabının nebî kelimesini hemzeli kullandığını ve bunu peygambere olan buğzundan dolayı yaptığını görünce; ben 'Nebîellah' değil 'Nebiyullahım' diye karşılık vermiştir.⁷ Nebî kelimesinin hemzesiz kullanımı konuya ilişkin Hz. Peygamberin tercihinin göstermesi bakımından önemli olmakla birlikte Râğıb el-İsfehânî'nin Hz. Peygambere nispetle tercih ettiği bu ikinci görüşün daha çok mutezililer tarafından benimsenmiş olduğu ve söz konusu tercihin de genel mu'tezilî tutuma uygun olarak yorumlandığı belirtilmelidir. Bu durum sünî yaklaşımın bütünüyle ikinci görüşü terk ettiği ya da kabul etmediği anlamına gelmez. Nitekim konuya ilişkin yazılmış klasik eserlerde her iki

¹ İbn Manzûr, Cemaleddin b. Muhammed Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, I-VI, Dâru'l-Maarif, Kahire 1119, VI, 4315; et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Mevsûatu Keşşâfi Istilâhâti'l-Funûn ve'l-Ulûm*, I-II, Tahkik: Ali Dahrûc, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrut 1996, II, 1681; er-Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Mufredât fî Garibi'l-Kur'ân*, I-II, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, (by) (ty), II, 622, 623; el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir et-Temîmî, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, Matbaatu'd-Devle, İstanbul 1928, 153; İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Mucerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, Tahkik: Daniel Gimaret, Dâru'l-Meşrik, Beyrut 1987, 174; el-Pezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed, *Usûlu'd-Dîn*, Tahkik: Hans Peter Lens, el-Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turâs, Kahire 2003, 229; Aslan, Abdülgaffar, *İslâm'da Peygamberlik ve Yalancı Peygamberlik Olgusu*, Araştırma Yayınları, Ankara 2009, 37.

² et-Teftâzânî, Sadeddin, *Şerhu'l-Makâsîd*, I-V, Tahkik: Abdurrahman Umeyra, Alemlü'l-Kutub, Beyrut 1989/1409, V, 5; el-Cürçânî, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1938, 214.

³ İbn Manzûr, VI, 4315; er-Râğıb el-İsfehânî, 623.

⁴ el-Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, 214.

⁵ el-Kâdî Abdulcebbâr, Ahmed el-Hemedânî, *el-Muğni fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, Tahkik: Muhammed Hadr Nebha, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012, XV, 32; er-Râğıb el-İsfehânî, 623.

⁶ Yol anlamında nebî kelimesi için bakınız: el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, I-VIII, Tahkik: Mahmud Ömer ed-Dımyâtî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, VIII, 241.

⁷ er-Râğıb el-İsfehânî, 623, 624; Ayrıca bakınız: el-Kâdî Abdulcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Tahkik: Abdülkerim Osman, Mektebetu Vehbe, Kahire 1996, 567.

görüğe yer verip ancak ilkinin öne çıkararak sünnî kelamcılar olduğu gibi her iki görüşe işaret edip ikincisini tercih eden mu'tezilî kelamcılar da bulunmaktadır. Nübüvvetin ıstılahî tanımlamaları üzerinden yapılacak tespitlerle bu durum daha belirgin bir hale gelecektir.

2. Sünnî ve Mu'tezilî Yaklaşımlar Bağlamında Nübüvvet

Sünnî kelamcılara göre nübüvvet, tek taraflı bir eylem olarak Allah'ın kuluna lütfudur. Yani peygamber olacak kişinin bu görevi, yaptığı herhangi bir şeyin karşılığı değildir. Dolayısıyla nübüvvet, peygamberlik görevini üstlenmeden önce nebînin, Rabbini ya da nübüvvetini bilmesi gibi kendi şahsı ya da amaçları ile gerçekleşen, onun kazanımları ile oluşan bir özellik değil doğrudan Allah vergisidir. Bu bağlamda nübüvvet, Allah tarafından kula verilmiş bir mevhibe, Allah vergisi bir nimet, Allah'ın seçtiği kuluna benim peygamberimsin (resul ya da nebî) demesidir.⁸ Nübüvvetin haber kökünden türediğini vurgulayan bu görüşe göre peygamber, Allah tarafından seçilmiş ve bir haber ile gönderilmiştir. Yani nübüvvetin ortaya çıkışında peygamberin herhangi bir tasarrufundan bahsetmek mümkün değildir. Sünnî kelamcılar nübüvvetin Allah vergisi bir tür hibe olduğunu düşünmüş, bu düşünceye uygun olarak da etimolojik bağlamda nebînin haber anlamını tercih etmiş gözükmektedir. Tersine bir durum söz konusu olduğunda yani nübüvvetin yükseklik anlamında 'nebv'/'nebâvet' kökünden türediği şeklindeki ikinci görüş kabul edildiği zaman nübüvvetin kelime ve ıstılahî anlamları arasında varsayılan tutarlılık ortadan kalkacaktır. İkinci görüşü benimseyen Mu'tezile kelamcılarına göre nübüvvetin etimolojik anlamı tek taraflı bir eylem olan hibe ve seçme şeklinde değil; yükseklik ve seçkinlik olarak anlaşılmıştır. Bu anlamda nübüvvet sözle ilgili olmaktan çok fiille ilişkilendirilmekte, dolayısıyla bir amelin karşılığında kişiye verilmektedir.⁹ Bu durumu açıkça belirten Eş'arî (ö. 324/935-36), 'nübüvvetin amele verilen karşılık olduğu' şeklindeki görüşü Mu'tezile kelamcılarında Abbad b. Süleyman'a (ö. 250/864), buna mukabil nübüvvetin bir lütf olduğu şeklindeki görüşü de Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916)'ye¹⁰ nispet etmektedir.¹¹ Ancak nübüvvetin bir fiil ile ilişkilendirilerek o fiilin neticesinde hak edildiği şeklindeki görüşün Ebû Ali el-Cübbâî tarafından da kabul edildiği belirtilmelidir. Nitekim o nebî kelimesinin kökenine ilişkin yukarıda bahsedilen ve özellikle sünnî yaklaşım tarafından benimsenen görüşü reddederek katı bir tavır ortaya koymuş ve nebînin sadece yükseklik ifade eden 'nebv'/'nebâvet' kökünden türeyebileceğini ısrarla belirtmiş ve yine 'ben nebiyyullahım' şeklindeki haberi kendi görüşüne delil

⁸ el-Cuveynî, Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf, *Kitabu'l-İrşâd ilâ Kavâidi'l-Edille fî Usûli'l-İtikâd*, Tahkik: Muhammed Yusuf Musa-Abdulmunin Abdulhamid, Mektebetu'l-Hancı, Mısır 1950, 355; el-Âmidî, Seyfuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ali b. Muhammed, *Gâyetu'l-Merâm fî İlmi'l-Kelâm*, Tahkik: Ahmet Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, 273, 274; el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, VIII, 241, 242.

⁹ el-Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğni fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, XV, 35, 36.

¹⁰ Metinde yalnızca el-Cübbâî ifadesi yer almaktadır. Ancak nübüvvet konusunda mu'tezilî yaklaşımları değerlendirmeye aldığımızda söz konusu ifadenin muhatabı Ebû Ali el-Cübbâî olarak tesbit edilebilir. Nitekim onun nübüvvetine ilişkin açıklamaları hem sünnî hem mu'tezilî eserlerde açıkça belirtilmiştir.

¹¹ el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail, *Kitâbu Makâlâti'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Musallîn*, Tahkik: Hellmut Ritter, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden 1980. 448.

olarak sunmuştur.¹² Ebû Ali el-Cübbâî'nin etimolojik yaklaşımını çok isabetli bulmayan Kâdî Abdulcebbâr (ö. 415/1025) nebî kelimesinin hem haber hem yükseklik anlamıyla dilde kullanıldığını belirtmekle birlikte ıstılahî manada kelimenin 'bir amelin karşılığı' olduğu şeklindeki görüşü kendisinden önce yaşamış mu'tezilî kelimcilerine atfederek dile getirmektedir.¹³ Şu halde Nebî kelimesinin haber anlamı ile nübüvvetin Allah tarafından verilmesi, yine nebî kelimesinin yükseklik anlamı ile nübüvvetin bir amelin karşılığında hak edilmesi kendi içinde bir tutarlılık arz etmektedir. Nitekim sünnî kelimciler nebînin, haber anlamıyla 'nebe'den türediğini, bu anlamda peygamberin nübüvveti hak etmesi için herhangi bir fiile ihtiyaç duymadığı görüşünü benimsemiştir. Diğer taraftan mu'tezilî kelimciler kişinin işlediği bir fiile karşılık olarak kendisine verildiğini ya da elde ettiğini düşündükleri nübüvvet hakkında etimolojik olarak bu görüşe yükseklik anlamında 'nebâvet'in daha uygun olacağını düşünmüştür. Bu sayede her iki yaklaşımın iddiasına uygun olarak dilsel/etimolojik ve terimsel/ıstılahî mana arasında varsayılan tutarlılık/geçişkenlik sağlanabilmiştir.

3. Teolojik Tartışmalar Bağlamında Nebî Kavramı

Nebî kavramından hareketle nübüvvetin dilsel ve terimsel tanımları arasındaki tutarlılığa/geçişkenliğe ilişkin zikredilen görüş farklılıkları kelâmın en temel problemi olarak karşımızda duran tanrı tasavvurundan bağımsız bir şekilde ortaya çıkmış ve gelişmiş değildir. Bu durum zorunlu olarak Allah-alem-insan ilişkisini tartışmaya açmaktadır. Söz konusu ilişkinin mahiyeti ve keyfiyeti hakkında ileri sürülen görüşler bir tür tanımlama veya sınırlama faaliyeti olarak düşünülebilir. Ancak kelâm ilmi içerisinde problematik düzeyde tartışılan konuları anlamak, önemli ölçüde Allah-alem-insan arasındaki ilişkiyi doğru bir şekilde çözümlenmekle mümkündür. Yani sünnî ve mu'tezilî yaklaşımın Allah'ın sıfatlarından yola çıkarak geliştirdikleri tanrı tasavvuru, bu tasavvurun bir sonucu olarak Allah'ın aleme ve insana müdahalesi (sebeplilik ve insan iradesi) nebî kavramı ve nübüvvet konusundaki ayrışmanın temelini oluşturmaktadır. Nitekim sünnî yaklaşım sebepliliğe,¹⁴ özgür iradeye¹⁵ Mu'tezile kadar vurgu yapmamakla birlikte ilahi irade ve mutlak kudrete dayalı Allah'ın hakimiyetini esas alarak nübüvveti bir seçim veya hibe olarak değerlendirmiş gözükmekte, bu konuda insanın herhangi bir etkisinin olabileceği düşünülmemektedir. Böylece ilahi fiillerde bir illet/sebeup veya hikmet aramak mümkün gözükmemekte hatta söz konusu fiillerin zorunlu olmadığı iddia edilebilmektedir. Sünnî yaklaşım esas alındığında özellikle eş'arî kelimciler için bu durum böyledir. Nitekim Eş'arî Allah'ın kudreti altında bulunan varlıkların yaratılış bakımından

¹² el-Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, XV, 33.

¹³ el-Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, XV, 35.

¹⁴ el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Kitabu't-Tevhîd*, Tahkik: Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, 56; Wolfson, H. Austryn, *Kelâm Felsefeleri Müslüman Hristiyan Yahudi Kelâmı*, Çeviren: Kasım Turhan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001, 359; Demir, Osman, *Kelâmda Nedensellik İlk Dönem Kelâmcılarında Tabiat ve İnsan*, Klasik Yayınları, İstanbul 2015, 76 vd.

¹⁵ et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, Tahkik: Muhammed Adnan Derviş, Fazilet Neşriyat, İstanbul 2011, 135, 138; es-Subkî, Tâcuddîn Ebî Nasr el-Vehhâb b. Ali b. Abdilkâfî, *es-Seyfu'l-Meşhûr fi Şerhi Akîdeti Ebi Mansûr*, Tahkik: Mustafa Saim Yeprem, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, 26.

birbiriyle zorunlu ilişki içinde olduğunu ya da onların bir gayeye uygun olarak ortaya çıktığı şeklindeki bir görüşü kabul etmez. Ancak Eş'arî'nin yaklaşımı ilahi fiili gayesiz, hikmetsiz vb. vasıflarla nitelemeyi beraberinde getireceği için eleştirilmektedir. Bu tür eleştirilerin önüne geçebilmek adına eş'arî kelamcılar nübüvvetin herhangi bir insana verilmesini aklın kabul etmeyeceğini, dolayısıyla peygamber olacak kişinin iyi bir karakter ve güzel ahlak sahibi olmak gibi birtakım özellikleri haiz olacağını vurgulanmaktadır.¹⁶ Yine de onlar genel yaklaşımlarının bir uzantısı olarak sözü edilen iyi bir karakter ve güzel ahlak sahibi olmak gibi özelliklerin de Allah tarafından verildiğini iddia ederek başladıkları noktaya geri dönmüş gözükmektedirler. Neticede peygamber olacak kişinin sahip olması gereken özellikler neden bir başkasına verilmemiştir sorusu hala cevap bulabilmiş değildir. Bu durum Allah-alem-insan ilişkisinde ilahi zât lehine tek taraflı bir algının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık mu'tezilî yaklaşım tevhid ilkesine uygun bir şekilde tenzihi tanrı tasavvurunu¹⁷ vurgulayarak alemin nesnelliği ve ona ait kanunların zorunluluğunu (alemden sebepliliğin mevcut olduğunu), Allah'ın tenzihi söz konusu olduğu zaman tevhitte birlikte en temel iki ilkedden biri olan adalet ilkesinin¹⁸ bir sonucu olarak da insanın yaptığı fiillerinde özgür ve etkin olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla nübüvvet özel bir insani fiile karşılık olarak verilmiş ödül mahiyetindedir. Burada insani fiil ile kastedilen şudur: Mu'tezilî düşüncede peygamber olacak kişinin önceden birtakım hazırlık yapması veya nübüvvet konusunda yeterlilik sahibi olması gerekmektedir. Yani insanın yeterliliği ve yetkinliği açısından bir değerlendirme söz konusudur. Peygamber olacak kişi yaptığı hazırlık ya da sağladığı yetkinlik veya yeterlilik sayesinde peygamber olmaya müstahak olmuş, bir anlamda nübüvveti hak etmiş veya nübüvvet hak edilmiştir (innehâ müstehakkatün).¹⁹ Dolayısıyla nübüvvet özellikle mu'tezilî kelamcılara göre herhangi bir amelin karşılığıdır (innehâ cezâün alâ amelin).²⁰ Nübüvvet söz konusu olduğunda mu'tezilî kelamcılar tercih ettiği bu ifadelerde öne çıkan vurgu insan/peygamber ve onun ameli/fiili olduğu için nübüvvet bize göre insani fiilin karşılığı olarak değerlendirilmektedir. Ancak gerek sünnî kelamcılar gerek mu'tezilî kelamcılar nübüvvetin kesbî olduğu yönünde açık bir görüş belirtmemiş, her iki yaklaşım da onun vehbî olduğu konusunda ittifak etmiş gözükmektedir.²¹ Mu'tezilî kelamcılar nübüvvetin yalnızca ilahi iradenin tecellisi şeklinde gerçekleşmediğini, aksine peygamber olacak kişinin önceden birtakım hazırlık yapması veya bu konuda yeterlilik sahibi olması gerektiğini belirtmiş ancak bu sayede nübüvvetin Allah tarafından verileceğini kabul ederek sünnî yaklaşımın iddia ettiği nübüvvetle ilişkin seçimi belli ölçüde sınırlandırmıştır. Mu'tezilî düşünceye göre nübüvvet amele verilen bir karşılıktır ve böylece

¹⁶ İbn Fûrek, *Mucerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, 176.

¹⁷ el-Eş'arî, *Kitâbu Makâlâti'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Musallîn*, 155; Watt, W. Montgomery, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Sarkaç Yayınları, Ankara 2010, 337, 338, 344. Ayrıca sebepliliğin kabul edildiğine dair bakınız: Wolfson, 427 vd., Demir, 99 vd.

¹⁸ el-Eş'arî, *Kitâbu Makâlâti'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Musallîn*, 229-231; Watt, 322,327.

¹⁹ el-Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğni fî Ebvâbi't-Tevhid ve'l-Adl*, XV, 36.

²⁰ el-Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğni fî Ebvâbi't-Tevhid ve'l-Adl*, XV, 35.

²¹ İbn Fûrek, *Mucerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, 175; el-Kâdî Abdulcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 568.

Allah'a isnat edilen fiillerle ilgili olarak gelişen sebepsizlik ya da gayesizlik gibi nitelermelerin önüne geçilmektedir. İşte bu, insana özgür irade tanımakla, onu sorumlu kılmakla ve alemin değişmez yasalarını kabul etmekle mümkün olmaktadır. Mutlak hakim bir tanrı tasavvuruna sahip olan ve Allah-alem-insan ilişkisini bu anlamda değerlendiren bir yaklaşıma göre nübüvvet, 'ben seni şu kavme ve bütün insanlığa peygamber olarak gönderdim' ya da 'benden onlara tebliğ et' yahut 'seni gönderdim ve onlara haber ver' ifadelerinde açık bir şekilde gözükken salt ilahi iradenin bir fiili olarak haber verme anlamında 'nebe' köküne; insan etkinliğini ve kendi içerisinde bir işleyişin hakim olduğu alem anlayışını kabul eden bir yaklaşıma göre de özel birtakım fiillere karşılık olarak verilmiş ilahi bir ödül anlamında yükseklik ifade eden 'nebvvet/nebâvet' köküne irca edilmektedir.²² Sünnî ve mu'tezilî yaklaşımlar bağlamında nebî ve nübüvvet konusu üzerinde ele aldığımız bu farklılıklar her iki yaklaşımın düşünce yapılarına hakim olan Allah-alem-insan anlayışlarında görüldüğü gibi daha derin tasavvurların varlığına işaret etmektedir.

4. Nebî ve Resul Kavramlarının İçeriklendirilmesi

Peygamberi ifade eden nebî ve resul kavramları, Arap dilinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu kavramların dilsel/etimolojik ve ıstılahî/terimsel manada neye karşılık geldiği, aralarında bir farkın olup olmadığı, birbirleri yerine kullanımın imkânı ise klasik kelimelerinde tartışılan bir konudur. Özellikle sünnî kaynaklarda söz konusu kavramlar arasında bir ayrıma gidilmekte ve bu ayrım nasslar (Kur'an ve Sünnet) üzerinden delillendirilmektedir.²³ Buna karşılık en güçlü ifadesini ve savunusunu Kâdî Abdulcebbar'da gördüğümüz Mu'tezile ekolü sünnî kaynakların iddialarına ilişkin itirazlarda bulunmakta ve bu itirazlarını kendi yaklaşımlarına uygun bir şekilde savunarak ispat etmektedir.²⁴

Dilsel anlamda resul, saçın uzaması, hayvanın yavaş yürümesi gibi özünde bir yavaşlığın söz konusu olduğu 'r-s-l' kök harflerinden²⁵ -gramatik olarak 'ifâl' kalıbından- yönlendirme, gönderme anlamında türetilmiş bir kelimedir ve anlamı mürsel (gönderilmiş) demektir.²⁶ Aslında bu anlamı ile resul, haber verme manasında nebî kelimesi ile benzer bir görünüm arz etmektedir. Nitekim her iki kelime de insanî bir müdahaleden uzak yalnızca Allah tarafından gerçekleştirilen bir eylemin neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak 'nebvvet/nebâvet' kökünden türediği iddia edilen nebî kelimesinde etimolojik/ıstılahî düzeyde işaret ettiğimiz ve mu'tezilî yaklaşım tarafından kabul gören insanî hareketin resul kelimesinin dilsel kökeninde var olduğu söylenemez. Bu anlamda nübüvvet,

²² Cürçânî'ye göre peygamber göndermede, ne halvet ve uzletle yapılan riyazet ve mücahedelerle kazanılan araz ve durum ne de filozofların iddia ettiği gibi cevherin saflığı ve fitratın temizliği gibi zâti bir istidat şart koşulur. Aksine Allah kullarından dilediğine rahmetini verir. Bu anlamda peygamberlik bir rahmettir, vebhîdir ve yalnızca Allah'ın dilemesine bağlıdır. el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, VIII, 242.

²³ İbn Fûrek, *Mucerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, 174; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, V, 6; el-Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, 98.

²⁴ el-Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 567, 568; el-Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, 98.

²⁵ İbn Manzûr, III, 1644; er-Râğıb el-İsfehânî, 258; el-Firûzâbâdî, *Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, el-Kâmûsu'l-Muhît*, Tahkik: Muhammed Neim el-Arkusûsî, Muessesetu'r-Risâle, Dimeşk 1998, 1006.

²⁶ İbn Fûrek, *Mucerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, 174; İbn Manzûr, III, 1644; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 1006.

insanın onu elde etmesi bakımından bir fiili yani hareketi; risalet ise bir durgunluğu anlam itibarıyla içerisinde barındırmaktadır. Söz konusu durum her iki kavram arasında en azından etimolojik/dilsel düzeyde var olan bir ayrıma işaret etmektedir. Bu ayrım nebî veya resulün toplumsal düzeyde gerçekleştirdiği faaliyetle de uyum içerisinde. Nitekim resul insanları inanmaya davet ettiği yeni bir şeriat sahibi olmasına rağmen nebî söz konusu şeriatı uygulamak veya düzenlemek üzere gönderilmiştir.²⁷ Birbirini takip eden Şeriatler ise dini tarihte iz bırakmış kapsamlı bir değişimi ifade etmektedir ki bu değişim zaman bakımından uzun sayılabilecek aralıkları kapsamaktadır. Bu nedenle de risalet, durgunluk ya da yavaşlık özelliğine sahip bir görünüm arz etmektedir. Yine peygamberlerin sayısı hakkında rivayet edilen hadise göre resul sayısının az oluşu tarihi anlamda bahsedilen köklü değişimin sürekli olmadığını yani bu tür bir değişimin ancak uzun bir sürede gerçekleşebileceğini destekler mahiyettedir. Nebî ve resul ayrımına giden Pezdevî (ö. 493/1100) şeriat sahibi olmak ve Allah'ın Cebrail'i göndermesi gibi durumların sadece resuller için söz konusu olduğunu belirtir.²⁸ Aslında Allah'ın Cebrail'i sadece resullere göndermesi başka kelamcılar tarafından da söz konusu ayrıma işaret etmek için zikredilir. Söz gelimi Mâturîdî (ö. 333/944)'ye göre resul, Cebrail aracılığıyla vahye ulaşacaktır.²⁹ Bu açıdan konuyu ele aldığımızda nebînin Cebrail ile ilişkisi sınırlı gözükmektedir. Nebînin aldığı vahiy ise ilham yoluyla ya da rüyada gösterme şeklinde gerçekleşmektedir.³⁰ Mâturîdî ve Pezdevî'nin işaret ettiği ayrıma Cürcânî (ö. 816/1413) de iştirak ederek resulün nübüvvet vahyinin üzerinde özel bir vahiy şekli ile daha üstün olduğunu belirtir. Ona göre resul Cebrail'in, kendisine Allah'ın kitabını indirdiği kimsedir.³¹ Nebî ve resul arasındaki ayrıma işaret etmek bakımından başka itirazlar da bulunmaktadır. Şöyle ki; Allah tarafından haber gönderilen ve bu haberi tebliğ etme görevi verilen kişi resul ve nebî; vahye muhatap olup tebliğ görevi bulunmayan kimse ise yalnızca nebî olarak kabul edilmektedir.³² Bu yaklaşıma göre resul aldığı vahiy insanlara ulaştırmak zorundadır. Ancak aynı zorunluluk nebî için söz konusu değildir. Buradan nebînin sadece kendisini ilgilendiren, kendisine has bir vahye muhatap olduğu ve bu tür bir vahyin varlığı ortaya çıkmaktadır ki bunun mukabilinde başkalarına tebliğin zorunlu olduğu umumi vahiy yer almaktadır. Dolayısıyla resul ve nebî ayrımı üzerine geliştirilen bu yaklaşım, vahyin umum-husus

²⁷ el-Pezdevî, *Usûlu'd-Dîn*, 229; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, V, 6.

²⁸ el-Pezdevî, *Usûlu'd-Dîn*, 229.

²⁹ el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kurân*, I-XVII, Tahkîk: Murat Sülün, İnceleme: Bekir Topaloğlu, Daru'l-Mizân, İstanbul 2007, IX, 144, 145; *Te'vilâtu'l-Kurân*, Tahkîk: Ahmet Vanlıoğlu, İnceleme: Bekir Topaloğlu, Daru'l-Mizân, İstanbul 2010, XVII, 79, 80. Ayrıca bakınız: el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kurân*, Tahkîk: Ahmet Vanlıoğlu, İnceleme: Bekir Topaloğlu, Daru'l-Mizân, İstanbul 2005, I, 145.

³⁰ el-Pezdevî, *Usûlu'd-Dîn*, 229.

³¹ el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, 214.

³² İbn Ebi'l-İzz, Sadruddîn Ali b. Ali b. Muhammed, *Şerhu't-Tahâviyye fi'l-Akîdeti's-Selefiyye*, Tahkîk: Ahmed Muhammed Şakir, Vizâratu's-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, Riyad 1418, 117. Bu durum ilk bakışta bir çelişki olarak algılanabilir. Ancak Kur'an'da kendilerine vahiy geldiği halde bu vahiy insanlara bildirdiğine dair her hangi kaydın yer almadı isimler veya şahıslar mevcuttur. Hz. Musa ve Hz. İsa'nın annelerine yönelik vahiyler (Kasas 28/7; Meryem 19/17.) bu şekilde düşünülmektedir ki genel eş'arî yaklaşıma göre de kadınlardan peygamber gönderilmesinde bir sakınca görülmemektedir. Yani bu durum onlar açısından bir problem oluşturmamakta, dolayısıyla resul ve nebî ayrımında öne sürdükleri bu iddia da varlığını devam ettirmektedir.

ifade ettiği şeklindeki bir algıyı beraberinde getirmektedir. Nebînin sadece kendisi için aldığı ve tebliğ zorunluluğu bulunmayan vahiy nübüvveti, resulün insanlara tebliğ etmekle görevlendirildiği vahiy de risaleti oluşturmaktadır. Bu anlamda risalet daha genel, nübüvvet ise daha özeldir. Çünkü risalet, kişinin doğrudan kendisiyle ilgili vahiy alması anlamındaki nübüvveti içermekle birlikte tebliğ zorunluluğu gibi başka görevleri de kapsamaktadır.³³ Ancak resul ve nebî kavramları için aynı durum geçerli değildir. Nitekim peygamberlik (nübüvvet-rişalet) söz konusu olduğu vakit tebliğle görevlendirilmesi bakımından resul nebîden daha özel olarak değerlendirilmekte ve nebîden farklı bir göreve sahip olduğu için de her resulün nebî olduğu ancak aksinin söz konusu olmadığı belirtilmektedir.³⁴ Yine sünnî kelamcılar tarafından sıklıkla üzerinde durulan bir diğer fark nebînin aksine resulün kitap sahibi olmasıdır.³⁵ Bu durum nebîye nazaran resulü belli ölçüde öne çıkarmaktadır. Nitekim bir kutsal kitap sahibi olmak ya da kendisine kitap gönderilmiş bir peygamber olmak, mevcut şeriatin uygulayıcısı olan nebîye kıyasla tarihi anlamda daha çok kalıcı olmaya ya da kendisinden sonraki nesiller tarafından bilinmeye dolayısıyla zamanı aşan bir sürekliliğe işaret etmektedir.

Sünnî yaklaşıma göre yukarıda ele aldığımız kelimelere ilişkin etimolojik/dilsel ayırım hariç tutulacak olursa resulün nebîden farklı olduğu yönünde zikredilen şeriat sahibi olmak, resul sayısının azlığı, Cebrail'in gönderilmesi, tebliğin zorunlu oluşu ya da kitap sahibi olmak gibi birtakım farklılıklar aslında nübüvvet ve risalet arasında mutlak bir ayırım anlamına gelmez. Aksine bu, kavramların iç içe olduğuna işaret eder. Nitekim nübüvvet, risaletin bir cüzü olarak nitelenirken,³⁶ nübüvvet içerisinde yer alan ve nübüvveti ihtiva eden risalet ise resulün aldığı vahyin niteliğinden dolayı bir yönü ile nübüvvetin aşılması şeklinde değerlendirilmiştir. Ancak risaletin nübüvveti aşan ve umum ifade eden yönüne işaret eden sünnî kelamcılar, risaletin nübüvvet içerisinde yer aldığı ve nübüvveti kapsadığı gerçekliğini belli ölçüde ihmal etmiş, konu yalnızca umum-husus tartışması etrafında sürdürülmüş ve her nebînin resul olmadığı şeklinde bir sonuca ulaşılmıştır.³⁷ Aslında nebî ve resul kelimelerinin etimolojik/dilsel farklılığı, genel sünnî yaklaşımı bu kelimelere ilişkin bir ayırma sevk etmiş devamında da nebî ve resulün almış olduğu vahiy üzerinden özel veya genel şeklinde bir ayırma gidilmiştir. Sünnî kelamcıların inşa ettiği tanrı tasavvuruna bağlı olarak nebî ve resul kelimelerinin etimolojik/dilsel-ıstılahî/terimsel düzeyde tanımlanması veya içeriklendirilmesi, nübüvvetin ya da risaletin peygamber olacak kişiye verilmesine ilişkin mu'tezilî iddialarda açıkça gözükten insani fiil vurgusundan uzak ve doğrudan ilahi fiilin bir sonucu olarak düşünölmektedir. Ancak bu durum mu'tezilî yaklaşım için insanî fiile yer vermemesi sebebiyle problem oluşturmuş ve Mu'tezile

³³ İbn Ebi'l-İzz, 117.

³⁴ el-Bağdâdî, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, 154; İbn Ebi'l-İzz, 117; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, V, 6; Wensinck, A. J., "Resûl", İslâm Ansiklopedisi I-XIII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1964, IX, 693.

³⁵ el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân* I-XVII, Tahkik: Murat Sülün, İnceleme: Bekir Topaloğlu, Daru'l-Mizân, İstanbul 2007, IX, 144, 145. et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, V, 6; Wensinck, A. J., 693.

³⁶ İbn Ebi'l-İzz, 117.

³⁷ el-Bağdâdî, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, 154.

kelamcılarını nebî kelimesinde fark ettikleri ‘insanî hareketi’ resul kelimesinde de aramaya sevk etmiştir. Aslında nebî-resul ayrımını kabul etmeyen mu’tezilî yaklaşımın temelde hedeflediği şey de budur.

Mu’tezile kelamcılarında Kâdî Abdulcebbar resul kelimesini dilsel yönden analiz ederek kelimenin müteaddî lafızlardan olduğunu, bu anlamda bir gönderen ve gönderilenin olması gerektiğini belirtir. Ona göre resul, mutlak olarak kullanıldığında Allah tarafından gönderilmiş anlamına gelir. Ancak takyîd ile Allah’tan başkası için de aynı kelime gönderilmiş anlamında kullanılabilir.³⁸ Kelimenin dilsel manada ‘Allah tarafından gönderme’ ile sınırlı olduğu ve yalnızca gönderenin fiiline işaret ettiği anlaşılmaktadır ki bu durum yine Kâdî Abdulcebbar tarafından açıkça belirtilmiştir. Ona göre etimolojik olarak risalet konusunda resulün herhangi bir fiili yoktur ve bu konuda yalnızca gönderenin fiiline itibar edilmesi gerekir.³⁹ İlahi fiilin sonucu risaletin gerçekleşmesi, Mu’tezile’nin adalet ve tevhid ilkelerine vurgu yaparak ortaya koyduğu insan özgürlüğü ve alemin sebepliliği gibi yaklaşımlarına, yine ‘bir amelin karşılığı olarak’ nübüvvetin verilmesi şeklindeki nebî kelimesine yönelik analizlerinde açıkça gözüken ‘insani fiil’ vurgusuna belli ölçüde ters düşmektedir. Mu’tezile’ye göre risaleti yalnızca gönderenin fiili olarak düşünmek, bu konuda gönderilene fiili anlamda yer vermemek dolaylı yönden onun varlığının son bulmasına neden olmaktadır. Nitekim risaleti Allah tarafından tek taraflı bir gönderme olarak kabul etmek, O’nun herhangi birini –ki o kimsenin henüz risaleti kabul veya red durumu gerçekleşmemiş, risalet konusunda bilgisiz ve bilme imkânı bile olmayan hatta kendisinden habersiz ya da yaratılmamış olan gibi nitelemelere sahiptir– gönderebileceği anlamına gelir.⁴⁰ Bu, mu’tezilî yaklaşım tarafından kabul edilmesi zor bir durumdur. Çünkü Allah’a yönelik böyle fiil isnadında bulunmak mu’tezilî Allah-alem-insan anlayışının bir sonucu olarak karşımıza çıkan tenzihî tanrı tasavvuruna uygun değildir. Muhtemel bir çelişkiye düşmek istemeyen Mu’tezile kelamcıları, konuya ilişkin insani fiile işaret etmektedir. Ancak bu sayede problem çözüme kavuşacaktır. Mu’tezilî yaklaşıma göre risaletin gerçekleşmesi için sadece peygamber olacak kişinin varlığı yeterli değildir. Her şeyden önce peygamber kendisine tevdi edilen görevi üstlenmeli yani bir fiil gerçekleştirmelidir. Üstlenme eylemi de ancak risalet görevini bilmekle mümkündür. Yine resul risaleti başka şeylerden ayırt edebilme gücüne sahip olmalıdır ki tebliğ görevini bu sayede yerine getirebilir. Allah’ın göndereceği resule yönelik zikredilen gaybet (görünür olmamak/göz önünde olmamak/bulunmamak), cehalet (ilmin olmaması), yaratılmamış olmak gibi risaletin gereğini yerine getirmeye engel muhtemel durumlar resul için söz konusu değildir. Dolayısıyla risalet, gönderenin (mürsil) tevdi etmesi ve resulün kabul etmesiyle gerçekleşen bir durum olarak izah edilmektedir.⁴¹ Ancak buradaki kabul etme eylemi dilden değil örften gelmektedir.⁴²

³⁸ el-Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, 567.

³⁹ el-Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğni fî Ebvâbi’t-Tevhîd ve’l-Adl*, XV, 28.

⁴⁰ el-Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğni fî Ebvâbi’t-Tevhîd ve’l-Adl*, XV, 28.

⁴¹ el-Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğni fî Ebvâbi’t-Tevhîd ve’l-Adl*, XV, 28.

Nitekim risaletin eda etme (gerçekleştirme) eyleminden önce olması gerekir. Bundan dolayı da risaleti kabul etti, onu eda etti ya da etmedi denilir. Böylece kabul etme eylemi risalete tabi olmakta, eda etme eylemi de kabul etme ve risalete tabi olmaktadır ki bu durum resul kelimesinin kabul etme eylemini de ihtiva edecek şekilde içeriklendirildiğini göstermektedir.⁴³ Sünnî kelimcilerin iddia ettiği gibi risaletin ilahi fiille gerçekleşen tek taraflı bir gönderme eyleminden ibaret olmadığı, bunun yanı sıra kabul etme (insani fiil) unsurunu da içerisinde barındırdığı ancak bu durumun dilsel olmaktan çok örf ile temellendirilmesi Mu'tezile'nin geliştirmiş olduğu bir yaklaşım olmakla birlikte konunun zemininde Allah-alem-insan anlayışı bulunmaktadır.

Mu'tezile kelimcilerinin nübüvvet ve risalet konusunda aynı sayılabilecek görüşe sahip olmaları onları nebî ve resul kelimelerinin ıstılahî manada aynı olduğu yönünde bir görüş ileri sürmeye itmiştir. Nitekim onlar söz konusu kelimeler arasında dilsel farklılığı kabul etmekle birlikte terimsel ayrımı reddederler.⁴⁴ Nebî ve resul ayrımıyla ilgili kelimciler tarafından en çok tercih edilen delil olarak karşılaştığımız Hac Suresi 52. ayette yer alan "...senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki..."⁴⁵ ifadelerine ilişkin Mu'tezile kelimcileri, bu ve buna benzer ayetlerin içeriğinde doğrudan nebî ve resul ayrımını ortaya koyan bir durumun mevcut olmadığını belirtmiştir.⁴⁶ Söz konusu ayet dikkate alındığında resul ve nebî kelimelerinin bu şekilde zikredilmesi bunlar arasında bir ayrımın olması gerektiğini düşündürmektedir. Ancak Kâdî Abdulcebbar'a göre iki kelimenin aynı manaya geldiğine delalet eden şey kullanımlarının birliktelik arz etmesidir. Nitekim her iki ifade birlikte ispat ve nefy edilmektedir. Birinin ispat edilirken diğerinin nefyedilmesi durumunda sözle ilgili bir çelişki ortaya çıkacaktır. İşte bu, söz konusu kelimelerin manada birleştiklerine delildir. Ayrıca ayette zikredilen 'irsâl'in fiil şekliyle her iki kelimeye yönelik kullanımı, bu kelimeler arasında cins farklılığına delalet etmez. Nitekim Allah Hz. Peygamberi peygamberlerden (enbiyadan) ayırarak aynı ayette zikretmektedir ki bu, Hz. Peygamberin peygamberlerden olmadığı anlamına gelmez.⁴⁷ Görüldüğü üzere nebî ve resul arasında varsayılan ayrım reddedilmekte ve iki kelimenin mantıksal düzeyde denkliliğine işaret edilmektedir. Yine Bakara Suresi 102. ayette yer alan "...alâ mülki Süleyman..." ifadesine yönelik Kâdî Abdulcebbar, mülkün nübüvvet olduğunu ya da söz konusu mülke nübüvvetin de dahil olduğunu söylemekte ve devamında nübüvvetin indirilmiş bir kitap ve şeriatı kapsadığını belirtmektedir.⁴⁸ Böylece sünnî kelimciler tarafından nebî ve resul ayrımına yönelik zikredilenlerin ona göre bir farklılık olarak değerlendirilmediği anlaşılmaktadır. Yine mu'tezilî yaklaşım, Kur'an'da

⁴² Burada 'örf' ile kastedilen dilin içerisinde bulunduğu toplumdaki kullanımıdır. Nitekim 'kabul etme' eylemi görüldüğü üzere kelimenin kökeninde olan dilsel bir izah değil bilakis dilin kullanımı ile geliştirilmiş bir açıklamadır.

⁴³ el-Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğni fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, XV, 29.

⁴⁴ el-Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 567.

⁴⁵ Hac 22/52.

⁴⁶ Nebî ve resul ayrımı Kur'an'da açık bir şekilde belirtilmemiştir. Konuya ilişkin bakınız: Wensinck, A. J., 693.

⁴⁷ el-Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 568.

⁴⁸ el-Kâdî Abdulcebbar, *Tefsîru'l-Kâdî Abdi'l-Cebbâr el-Mu'tezilî*, Tahkik: Hıdır Muhammed Nebha, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 2009, 80.

Hız. Peygambere bazen nebî bazen resul diye hitap edildiğine işaret ederek bu kelimelerin aynı yönde bir manaya sahip olduklarını, dolayısıyla bunlar arasında ayırım yapmanın imkânsız olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁹

Sonuç

Nübüvvet konusu bağlamında resul ve nebî kavramları/kelimeleri arasında bir ayrımı kabul etmek veya bu ayrımı klasik kelamın detay bir tartışması olarak değerlendirmek ya da genel kanaate uygun bir şekilde resul ve nebî kelimelerinin birbiri yerine kullanımını uygun görmek elbette mümkündür. Ancak şunu ifade etmek gerekmektedir ki nebî ve resul kelimeleri sünî ve mu'tezilî yaklaşımların kendi teolojik yapılarına uygun bir şekilde içeriklendirilmiştir. Bu anlamda söz konusu kelimelere ilişkin tanımlamalar her iki yaklaşımın nübüvvet veya risalet konusundaki genel tutumlarından hatta bu tutumlarını da doğrudan belirleyen ve inşa ettikleri tanrı tasavvurundan bağımsız olarak gelişmiş değildir. Nitekim mu'tezilî yaklaşım Allah'ın adaletine vurgu yaparak geliştirdiği tanrı tasavvuru neticesinde insanı yapıp ettiklerinde özgür ve sorumlu kılmakta, yine âlemdaki işleyişi belli ölçüde kabul ederek insana alan açmaktadır ki bu anlayışa uygun bir şekilde nübüvveti, kulun ameline karşılık Allah'ın bir lütfu şeklinde değerlendirme imkânı elde etmektedir. Buna karşılık sünî yaklaşım Allah'ın iradesi, kudreti, yaratması gibi vasıflarını ön planda tutarak her şeye hâkim mutlak bir tanrı tasavvuru inşa etmiştir. Söz konusu yaklaşıma göre Allah kulları arasından dilediğini peygamber olarak seçer ve bu durum naslarla uyumludur.⁵⁰ Görüldüğü üzere konu dilsel olmaktan çok teolojik bir boyutta ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Kelamî düzeyde tartışma konusu olan diğer pek çok konuda olduğu gibi nübüvvet ve onunla ilgili konular da sünî veya mu'tezilî yaklaşımın benimsediği/inşa ettiği kurgusal teolojik yapının bir yansıması olarak veya söz konusu kurguların zorunlu sonucu olarak ele alındığında daha anlaşılabilir sonuçlara ulaşılabilecektir. Bu durum teolojik yapının hangi ölçüde önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sünî ve mu'tezilî yaklaşımın nübüvvet konusunda farklı görüşler ileri sürmelerinde inşa ettikleri teolojik yapının etkili olduğu açıkça gözükmemektedir. İtikadî düzeyde kabul edilen söz konusu teolojik yapı/kurgu problematik olarak ele alınan konularda doğrudan ya da dolaylı bir biçimde etkinliğini hissettirmektedir. Daha açık bir ifadeyle kelami/ itikadî düzeyde tartışılan bütün konularda olduğu gibi nübüvvet konusu da kelami/itikadî düzeyde söz konusu kurgusal gerçeklikten kendi payına düşeni almış gözükmemektedir. Bu çalışma kelamda tartışılan dini/itikadi konuların bir yönüyle kurgusal arka planına işaret etmesi bakımından ayrıca değerlendirilmelidir. Yine problem olarak ele alınan ve kendi içerisinde tutarlılık arz eden konuların farklı boyutlarda tartışma konusu yapıldığı ya da çözümlendiği ve bunun arka planında gizli bir etkin sebep olarak inşa edilmiş teolojik kurgunun varlığı unutulmamalıdır.

⁴⁹ el-Cürçânî, *et-Ta'rifât*, 98.

⁵⁰ Hac 22/75; En'âm 6/124.

Kaynakça

- Aslan, Abdülgaffar, *İslâm'da Peygamberlik ve Yalancı Peygamberlik Olgusu*, Araştırma Yayınları, Ankara 2009.
- Demir, Osman, *Kelâmda Nedensellik İlk Dönem Kelâmcılarında Tabiat ve İnsan*, Klasik Yayınları, İstanbul 2015.
- el-Âmidî, Seyfuddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ali b. Muhammed, *Gâyetu'l-Merâm fî İlmi'l-Kelâm*, Tahkik: Ahmet Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir et-Temîmî, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, Matbaatu'd-Devle, İstanbul 1928.
- el-Cuveynî, Ebu'l-Meâlî Abdulmelik b. Abdillâh b. Yusuf, *Kitabu'l-İrşâd ilâ Kavâidi'l-Edille fî Usûli'l-İ'tikâd*, Tahkik: Muhammed Yusuf Musa-Abdulmunin Abdulhamid, Mektebetu'l-Hancı, Mısır 1950.
- el-Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1938.
- el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, I-VIII, Tahkik: Mahmud Ömer ed-Dımyâtî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail, *Kitâbu Makâlâti'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Musallîn*, Tahkik: Hellmut Ritter, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden 1980.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Tahkik: Muhammed Neîm el-Arkusûsî, Muessesetu'r-Risâle, Dimeşk 1998.
- el-Kâdî Abdulcebbâr, Ahmed el-Hemedânî, *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, Tahkik: Muhammed Hadr Nebha, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012.
- el-Kâdî Abdulcebbâr, *Tefsîru'l-Kâdî Abdi'l-Cebbâr el-Mu'tezilî*, Tahkik: Hıdır Muhammed Nebha, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 2009.
- el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Kitabu't-Tevhîd*, Tahkik: Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003.
- el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kurân* I-XVII, Tahkik: Murat Sülün, İnceleme: Bekir Topaloğlu, Daru'l-Mizân, İstanbul 2007.
- el-Pezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed, *Usûlu'd-Dîn*, Tahkik: Hans Peter Lens, el-Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turâs, Kahire 2003.
- er-Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, I-II, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, (by) (ty).
- es-Subkî, Tâcuddîn Ebî Nasr el-Vehhâb b. Ali b. Abdilkâfi, *es-Seyfu'l-Meşhûr fî Şerhi Akîdeti Ebî Mansûr*, Tahkik: Mustafa Saim Yeprem, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.
- et-Teftâzânî, Sadeddin, *Şerhu'l-Makâsıd*, I-V, Tahkik: Abdurrahman Umeyra, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1989/1409.

- et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Neseîyye*, Tahkik: Muhammed Adnan Derviş, Fazilet Neşriyat, İstanbul 2011.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Mevsûatu Keşşâfi Istilâhâti'l-Funûn ve'l-Ulûm*, I-II, Tahkik: Ali Dahrûc, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrut 1996.
- İbn Ebi'l-İzz, Sadruddîn Ali b. Ali b. Muhammed, *Şerhu't-Tahâviyye fi'l-Akîdeti's-Selefiyye*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir, Vizâratu's-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, Riyad 1418.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Mucerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, Tahkik: Daniel Gimaret, Dâru'l-Meşrik, Beyrut 1987.
- İbn Manzûr, Cemaleddin b. Muhammed Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, I-VI, Dâru'l-Maarif, Kahire 1119.
- Watt, W. Montgomery, İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri, Sarkaç Yayınları, Ankara 2010.
- Wensinck, A. J., "Resûl", İslâm Ansiklopedisi I-XIII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1964.
- Wolfson, H. Austryn, *Kelâm Felsefeleri Müslüman Hristiyan Yahudi Kelamı*, Çeviren: Kasım Turhan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.